

11.3. საგადასხდელ სისტემები

საგადასხდელ სისტემის ინფრასტრუქტურა და ტექნოლოგია ის კომპონენტებია, რომლებზედაც უშუალოდ არის დამოკიდებული გადახდების შესრულება, საიმედოობა და ანგარიშსწორების სისტემის უსაფრთხოება. ამასთან, საგადასხდელ სისტემაში გამოყენებული პროგრამულ-ტექნიკური საშუალებები უნდა უზრუნველყოფდეს სისტემის შეუფერხებლად მუშაობას.

საგადასხდელ სისტემების ინფრასტრუქტურა და ტექნოლოგია გათვლილი უნდა იყოს არა მხოლოდ გადახდების მიმდინარე მოცულობის დამუშავებაზე. მათ უნდა ჰქონდეთ დამუშავებისათვის სარეზერვო სიმძლავრეები სისტემების მაქსიმალური დატვირთვისა და მომავალში გადახდების მოცულობის მოსალოდნელი გაზრდის შემთხვევებისათვის.

საქართველოს საბანკო სფეროს საგადასხდელ სისტემების ინფრასტრუქტურა მოიცავს ორ დამოუკიდებელ სეგმენტს:

1. **საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ორგანიზებულ სისტემებს** მიეკუთვნებიან ის სისტემები, რომელთა საშუალებითაც ხდება კომერციულ ბანკებსა და სხვადასხვა სახელმწიფო უწყებას შორის ანგარიშსწორების ორგანიზება (მაგ., დროის რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების სისტემა (RTGS), „ნეტ“-ანგარიშსწორების კლირინგის სისტემა, ფასიანი ქაღალდებით ანგარიშსწორებისა და სხვა სისტემები);
2. **კერძო საგადასხდელ სისტემები**, რომელთაც მიეკუთვნებიან კერძო (კომერციული) საგადასხდელ სისტემები. ესენია: კომერციული ბანკების შიდასაბანკო საგადასხდელ სისტემები, საანგარიშსწორებო-საკლირინგო საქმიანობაზე სპეციალიზებული საბანკო და არასაბანკო საკრედიტო დაწესებულებების, ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟის, პლასტიკური ბარათებით საცალო გადახდებისა და სხვა კომპანიების საგადასხდელ სისტემები.

განვიხილოთ საგადასხდო სისტემის ძირითადი სახეობები და მათთან დაკავშირებული თავისებურებები, ჯერ შევხებით საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ორგანიზებულ, ხოლო შემდეგ – კერძო საგადასხდელ სისტემებს:

1. საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ორგანიზებულ სისტემები

სანამ უშუალოდ ამ სისტემების დახასიათებაზე გადავალთ, მიმოვიხილოთ ის რთული გზა, რომელიც ქართულმა საბანკო სისტემამ განვლო ამ მიმართულებით. ეროვნული ბანკის მხრიდან გადადგმული პირველი ნაბიჯი იყო 1994 წლის ოქტომბერში დამტკიცებული „საქართველოს რესპუბლიკის საბანკო სისტემაში ელექტრონული ანგარიშსწორების დროებითი დებულება“. დოკუმენტის მიზანს წარმოადგენდა ბანკთაშორისი ურთიერთობების მონესრიგება, ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ეფექტიანი რეგულირება და ოპტიმალური საანგარიშსწორებო მექანიზმის შექმნა, რაც ხელს შეუწყობდა ანგარიშსწორებაში მოქმედების ოპერატიულობასა და ფულადი ნაკადების გადანაცვლებას მინიმალური დანახარჯებით.

შემდეგ პერიოდში ეროვნული ბანკი აგრძელებდა მუშაობას ელექტრონული გადარიცხვების გაფართოებისა და ბანკთაშორის ანგარიშსწორებაში არსებული ხარვეზების აღმოფხვრის, ასევე დროის რეალურ რეჟიმზე ანგარიშსწორების გადაყვანისათვის მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარებისა და

საბანკო სისტემის მუშაკთა მიერ სათანადო ჩვევების გამომუშავების მიზნით. შემდეგ წლებში გრძელდებოდა სამუშაოები პროცესის სრულყოფის მიმართულებით, ხეობდა როგორც ახალი ნორმატიული დოკუმენტების მიღება, ისე ცვლილებების შეტანა.

საბოლოოდ, პროცესი მიუახლოვდა ლოგიკურ მიზანს და დღეისათვის მოქმედებს მექანიზმი 2010 წლის ნოემბერში დამტკიცებული ორი ნორმატიული დოკუმენტით:

- „საგადახდო სისტემაში ელექტრონული საქმიანობის შესახებ დებულება“;
- „საგადახდო და ფასიანი ქაღალდების სისტემაში (GPSS) ელექტრონული დოკუმენტისა და ციფრული ხელმოწერის გამოყენების შესახებ დებულება“.

პირველი დოკუმენტის მიზანს წარმოადგენს საგადახდო სისტემის მონაწილე სუბიექტებს (სისტემის ოპერატორი, სისტემის მონაწილეები) შორის ურთიერთობის მონესრიგებასა და მათი უფლებების დაცვა. რაც შეეხება მეორე დოკუმენტს, მისი მეშვეობით ჩამოყალიბდა საგადახდო და ფასიანი ქაღალდების სისტემა (GPSS), რომელიც აქამდე არსებული დროის რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების (RTGS) სისტემასთან ერთად მოიცავს სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ანგარიშსწორების (CSD) სისტემასაც. დავახასიათოთ პირველი მათგანი.

დროის რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების სისტემა (RTGS – Real Time Gross Settlements) — ესაა სხვადასხვა ქვეყნის ცენტრალური ბანკების მიერ შექმნილი საგადახდო სისტემა, რომელსაც ფლობს და მართავს კონკრეტული ქვეყნის ცენტრალური ბანკი (ჩვენს შემთხვევაში საქართველოს ეროვნული ბანკი) და მისი მეშვეობით უზრუნველყოფს ეროვნულ ვალუტაში გადარიცხვის დავალებების შესრულებას დროის რეალურ რეჟიმში.

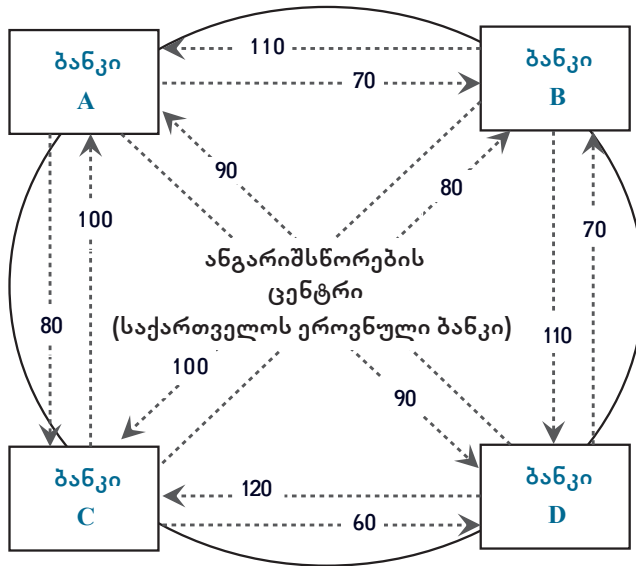
თავისი შინაარსით დროის რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების სისტემა (RTGS) ფულადი სახსრების მიმოქცევის ორგანიზაციული ფორმების, პროცედურების, ტექნოლოგიურ-ფუნქციური და პროგრამულ-ტექნიკური საშუალებების ერთიანი კომპლექსია.

სისტემის ძირითადი მიზანია, უზრუნველყოს გადახდებისა და ანგარიშსწორების ისეთი მექანიზმის შექმნა, რომლის მეშვეობითაც საოპერაციო საათების განმავლობაში უწყვეტად განხორციელდება მონაწილეების გადარიცხვის დავალებების როგორც დამუშავება, ასევე მონაწილეებს შორის ანგარიშსწორება. სისტემა უზრუნველყოფს იმას, რომ გადარიცხვის დავალების შესრულებამდე მოწმდება დებიტორი მონაწილის ანგარიშსწორების ანგარიშზე საკმარისი ხელმისაწვდომი თანხის არსებობა და დადებითი შედეგის შემთხვევაში ხორციელდება ანგარიშსწორება.

ქვეყნის ცენტრალური ბანკი ადმინისტრირებას უწევს RTGS ანგარიშსწორების სისტემას და იგი უზრუნველყოფს:

- სისტემაში მონაწილეთა დაშვებას;
- სისტემის საოპერაციო სტანდარტებისა და პროცედურების შემუშავებასა და დამტკიცებას;
- სისტემის წესებისა და პროცედურების დანერგვასა და განვითარებას.
- დროის რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების სისტემის RTGS მონაწილეები არიან:
- საქართველოს ეროვნული ბანკი;
- ლიცენზირებული კომერციული ბანკები;
- საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს სახაზინო სამსახური.

RTGS სისტემაში თითოეული საგადამხდელო საბუთი მუშავდება ინდივიდუალურად და სახსრების გადაგზავნა თითოეული საგადამხდელო საბუთის საფუძველზე ხორციელდება რეალურ დროში (იხ. 4 ბანკს შორის ანგარიშსწორების მაგალითი, რომელიც წარმოებს ანგარიშსწორების ცენტრში (საქართველოს ეროვნული ბანკი) არსებული საკორესპონდენტო ანგარიშების მიხედვით (სქემა №11.1.).

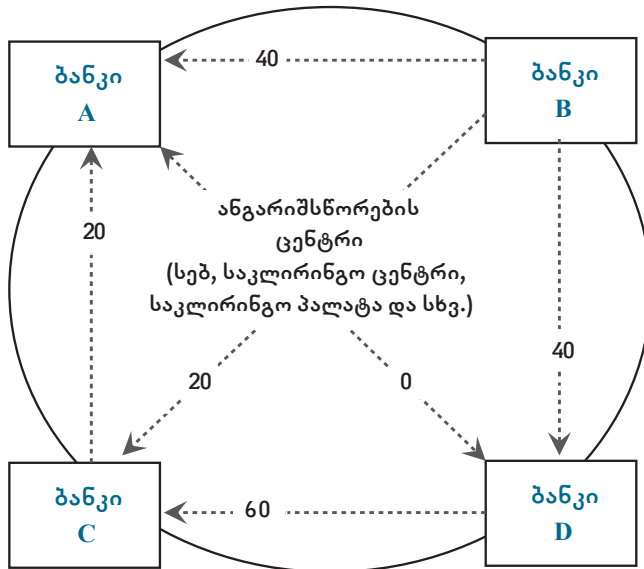
სქემა №11.1. რეალური დროის რეჟიმში განხორციელებული ანგარიშსწორება 4 ბანკის მაგალითზე

წარმოდგენილ მაგალითში ფულის გადაგზავნა ხორციელდება ცალკეული საგადამხდელო საბუთების საფუძველზე: დადებულდება საგადამხდელის ბანკის ანგარიში და დაკრედიტდება მიმღების ბანკის ანგარიში. სულ მოცემულ შემთხვევაში, დღის განმავლობაში, ჯამური ფულადი ტრანზაქციები ხორციელდება 12 მიმართულებით, საერთო თანხით – 1080 ერთეული (1080 გადარიცხვა და, შესაბამისად – 1080 მიღება). ამასთან, ფულის გადაგზავნა წარმოებს საკორესპონდენტო ანგარიშებით, რომლებიც გახსნილია ანგარიშსწორების ცენტრში, ჩვენს შემთხვევაში – საქართველოს ეროვნულ ბანკში.

„ნეტ“ ანგარიშსწორების სისტემა (კლირინგი) არის ურთიერთობა, რომლის დროსაც ხდება კლირინგის მონაწილე ბანკების ვალდებულებათა ურთიერთჩათვლა. ამასთან, თითოეული მონაწილისათვის განისაზღვრება წმინდა პოზიცია (სხვაობა ყველა შემავალ და გამომავალ გადახდებს შორის), რის შესაბამისადაც ხორციელდება ფულის გაგზავნა. საგადამხდელო სისტემაში საცალო გადახდების ბაზრის განვითარებისა და ამ სფეროში მომსახურების ხარისხის ამაღლების თვალსაზრისით, ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა,

რომლის მიზანია ბანკებისა და ორგანიზაციების საბრუნავი სახსრების შემცირება, ფულადი მასის მიმოქცევის დაჩქარება, ცენტრალური და კომერციული ბანკების მუშაობის ოპტიმიზაცია, ანგარიშსწორების მსვლელობის დროის შემცირება, თანამედროვე ინფორმაციული საბანკო სტრუქტურის შექმნა, სისტემის მონაწილეთა ხარჯების შემცირება და სხვ.

კლირინგი შეიძლება განხორციელდეს ორმხრივ და მრავალმხრივ საფუძველზე. **ორმხრივი კლირინგის** დროს ურთიერთჩათვლა ხორციელდება ორ ბანკს შორის, რომლის დროსაც ერთ-ერთი მონაწილე ფულს გადააგზავნის მეორის სასარგებლოდ, მისი სადებეტო წმინდა პოზიციის შესაბამისად. რა თქმა უნდა, ანგარიშსწორება ხორციელდება საანგარიშსწორებო ბანკში არსებული საკორესპონდენტო ანგარიშების მეშვეობით. ორმხრივი კლირინგის შედეგი ილუსტრირებულია სქემა №11.2-ზე, რომლის საფუძველაცადაც აღებულია სქემა №11.1-ზე გამოსახული მაგალითი. ამ შემთხვევაში თითოეულ ბანკს აქვს ორი ცალკეული ორმხრივი წმინდა პოზიცია.

სქემა №11.2. ორმხრივი კლირინგის რეჟიმში განხორციელებული ანგარიშსწორება 4 ბანკის მაგალითზე

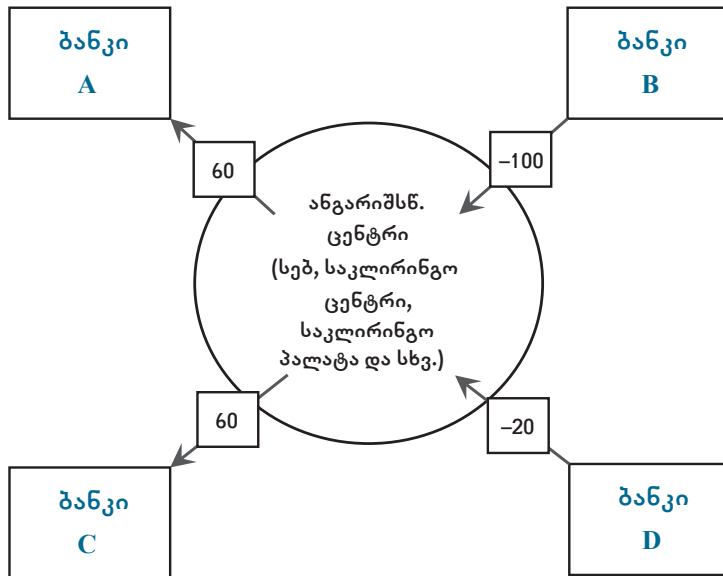
განვიხილოთ მაგალითი: A ბანკსა და C ბანკს შორის ორმხრივი კლირინგის განხორციელების შემდეგ C ბანკი ვალდებულია A ბანკს გადაუხადოს მხოლოდ 20 ერთეული, ნაცვლად ერთმანეთის მიმართ განსახორციელებელი 100 და 80 ერთეულის გადახდებისა, როგორც ეს სქემა №11.1-ზეა მოცემული და ა.შ. საინტერესო შემთხვევაა ფიქსირდება A ბანკსა და D ბანკს შორის, როცა ტრანზაქცია არ განხორციელებულა არც ერთი მიმართულებით, ვინაიდან ორივე ბანკის მხრიდან დღიურმა ტრანზაქციების ჯამობრივმა მოცულობამ შეადგინა 90-90 პირობითი ერთეული და მოხდა მათი სრული ურთიერთჩათვლა (გაქვითვა).

სულ მოცემულ შემთხვევაში, დღის განმავლობაში, ჯამური ფულადი ტრანზაქციები ხორციელდება 6 მიმართულებით, საერთო თანხით – 180 ერთეული (180 გადარიცხვა და, შესაბამისად – 180 მიღება).

მრავალმხრივი კლირინგის განხორციელების დროს ხდება ვალდებულებების ჩარიცხვა კლირინგის თითოეული მონაწილის მიერ სხვა დანარჩენი მონაწილეებისათვის. ამრიგად, კლირინგის თითოეული მონაწილისათვის არსებობს ერთი „წმინდა პოზიცია“, რომელიც გამომდინარეობს მის მიმართ ყველა ბანკის ვალდებულებებსა და მისი ყველა ბანკის მიმართ არსებულ ვალდებულებებს შორის სხვაობით.

ამ მეთოდის განსაკუთრებულობა ისაა, რომ ჯამური ტრანზაქცია მრავალმხრივი კლირინგის შედეგების მიხედვით ხორციელდება არა თითოეული ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშის, არამედ ერთიანი საკლირინგო ორგანიზაციის ანგარიშის მეშვეობით. იმ ბანკის ანგარიშებიდან, რომელთაც კლირინგის შედეგად გაუჩნდებათ „წმინდა სადებეტო პოზიცია“, ფულადი სახსრები გადაირიცხება საკლირინგო ორგანიზაციის ანგარიშზე, ხოლო საკლირინგო ორგანიზაციის ანგარიშიდან თანხები გადაირიცხება იმ ბანკების სასარგებლოდ, რომელთაც კლირინგის შედეგად გაუჩნდებათ „წმინდა საკრედიტო პოზიცია“.

გავანალიზოთ მრავალმხრივი კლირინგის განხორციელების პროცესი უკვე განხილული მაგალითების მეშვეობით (სქემები №11.1. და №11.2.). თითოეული ბანკის წმინდა პოზიცია გამოითვლება, როგორც სხვაობა მოცემული ბანკის ყველა შემავალ (მიღებული) და ყველა გამომავალ (გაგზავნილი) გადახდის თანხებს შორის (სქემა №11.3.).

სქემა №11.3. მრავალმხრივი კლირინგის რეჟიმში განხორციელებული ანგარიშსწორება 4 ბანკის მავალითა

წარმოდგენილი მაგალითიდან ჩანს, რომ რეალური დროის რეჟიმისა და ორმხრივი კლირინგის რეჟიმის ანგარიშსწორების სისტემისგან განსხვავებით, ფულადი სახსრების გადაგზავნა მრავალმხრივი კლირინგის შედეგად ხორციელდება მხოლოდ 4-ჯერ, საერთო რაოდენობით – 120 ერთეული (120 – გადარიცხვა და 120 – მიღება):

- **A ბანკისათვის:** $+60=40+20+0$ (40 – B, 20 – C და 0 – D ბანკებიდან მიღებული);
- **B ბანკისათვის:** $-100=-40-20-40$ (-40 – A, -20 – C და 0 – D ბანკებში გადარიცხვები);
- **C ბანკისათვის:** $+60=-20+20+60$ (20 – A ბანკში გადარიცხული, 60 – B და 20 D ბანკებიდან მიღებული);
- **D ბანკისათვის:** $-20=0+40-60$ (0 – A და 40 – B ბანკებიდან მიღებული და 60 – C ბანკში გადარიცხული).

აღნიშნულ გაანგარიშებას ახორციელებს საკლირინგო ცენტრი და ახდენს საბოლოო ანგარიშსწორებას „წმინდა პოზიციების“ მიხედვით.

2. კერძო საგადამხდელო სისტემები

როგორც ზემოთ აღინიშნა, კერძო საგადამხდელო სისტემებს მიეკუთვნება კომერციული ბანკების შიდასაბანკო საგადამხდელო სისტემები, საანგარიშსწორებო-საკლირინგო საქმიანობაზე სპეციალიზებული საბანკო თუ არასაბანკო საკრედიტო დანესებულებების, ფასიანი ქაღალდების ორგანიზებული ბაზრის, პლასტიკური ბარათებით საცალო გადახდებისა და სხვა კომპანიების საგადამხდელო სისტემები. განვიხილოთ მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ცნობილი სისტემები:

სვიფტის (SWIFT) სისტემა, ანუ მსოფლიოს ბანკთაშორისი ფინანსური ტელეკომუნიკაციების საზოგადოება (*Society for World-Wide Interbank Financial telecommunications*) – არის ფინანსური სატელეკომუნიკაციო სფეროში წამყვანი საერთაშორისო ორგანიზაცია. SWIFT-ის სისტემის ფუნქციონირების ძირითადი მიმართულებებია: სწრაფი, უსაფრთხო, ეფექტიანი, კონფიდენციალური და არასანქცირებული წვდომისაგან დაცული მომსახურების განევა საბანკო ინსტიტუტებისათვის და ფინანსური ინფორმაციის გაცვლის პროცესში სტანდარტიზებული ფორმებისა და მეთოდების გამოყენება. SWIFT ინფორმაციის გადაცემისა და გადარიცხვის შესრულების საერთაშორისო ბანკთაშორისი სისტემაა, რომლის მეშვეობითაც საფინანსო ორგანიზაციები დაცულად და სწრაფად ახორციელებენ საქმიან ოპერაციებს.

1973 წელს 15 ქვეყნის 239 ბანკმა, ბელგიის კანონმდებლობის გათვალისწინებით, შექმნა საერთაშორისო ბანკთაშორისი ფინანსური ტელეკომუნიკაციების საზოგადოება SWIFT-ის სისტემა. 4 წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა ტექნიკური და ორგანიზაციული საკითხების გადაწყვეტა და 1977 წლის 9 მაისს შედგა სისტემის ოფიციალური გახსნა 586 წევრი ბანკით. დღეისათვის SWIFT-ის სისტემის შემადგენლობაში შედის დაახლოებით 10 ათასი საბანკო დანესებულება, ფასიანი ქაღალდების ინსტიტუტი და კორპორაციული კლიენტი მსოფლიოს 200-ზე მეტი ქვეყნიდან. ყველა მათგანს, გეოგრაფიული მდებარეობის მიუხედავად, აქვს ნებისმიერ დროს, დღე-ღამისა და მთელი წლის განმავლობაში ერთმანეთთან შეუზღუდავი ურთიერთობის საშუალება.

SWIFT – ესაა სააქციო საზოგადოება, რომლის მფლობელები არიან სისტემის წევრი ბანკები. სათავო ოფისი მდებარეობს ბელგიაში, ქალაქ ლა-ულპში, ხოლო ორი ძირითადი საანგარიშსწორებო ცენტრი განთავსებულია ჰოლანდიასა (ემსახურება აღმოსავლეთ ნახევარსფეროს) და აშშ-ში (ემსახურება დასავლეთ ნახევარსფეროს). მართვის უმაღლესი ორგანო არის წევრი ბანკების წარმომადგენლების საერთო შეკრება – გენერალური ასამბლეა. დირექტორთა საბჭოში მთავარი ადგილი უჭირავთ დასავლეთ ევროპისა და აშშ-ის ბანკების წარმომადგენლებს. აქციების რაოდენობა გადანაწილებულია გადაცემული შეტყობინებების მოცულობის პროპორციულად, ამიტომაც აქციების უდიდესი ნაწილის მფლობელები არიან აშშ-ის, გერმანიის, შვეიცარიის, საფრანგეთის, დიდი ბრიტანეთის წევრი ბანკები.

SWIFT-ის წევრი შეიძლება გახდეს ნებისმიერი ბანკი, რომელსაც ქვეყნის ეროვნული კანონმდებლობის თანახმად, უფლება აქვს განახორციელოს საერთაშორისო საბანკო ოპერაციები. ბანკ-წევრებთან ერთად, SWIFT-ის ქსელის შემადგენლობაში ასევე შედიან კიდევ ორი კატეგორიის მომხმარებლები – ასოცირებული წევრები და მონაწილეები. ასოცირებული წევრები არ არიან აქციონერები და, შესაბამისად, არ გააჩნიათ გადანყვეტილების მიღების პროცესში მონაწილეობის უფლება. SWIFT-ის სახელწოდებაში სიტყვა „ბანკთა-შორისი“ პირობითად იქცა, ვინაიდან 1987 წლიდან იგი ღია გახდა ისეთი არასაბანკო დაწესებულებებისათვისაც, როგორებიცაა: საინვესტიციო კომპანიები, დეპოზიტური და კლირინგული ორგანიზაციები, მსოფლიოში აღიარებული ბირჟები, სატრასტო სამსახურები, სამგზავრო ჩეკების ემიტენტი კომპანიები, საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები და სხვ.

SWIFT-ის სისტემა საშუალებას იძლევა, მომხმარებლებმა ავტომატიზებული და სტანდარტიზებული გახადონ თავიანთი ფინანსური ტრანზაქციები, რის შედეგადაც მცირდება ოპერაციებთან დაკავშირებული დანახარჯები, საოპერაციო რისკები და ჩნდება ახალი ბიზნესშესაძლებლობების განვითარებისა და შემოსავლის მიღების გზები.

SWIFT-ის სისტემაში საქართველოს კომერციული ბანკების ჩართვა ჯერ კიდევ 1995 წლიდან დაიწყო. 1997 წელს საერთაშორისო ორგანიზაციების ტექნიკური დახმარებებით შესაძლებელი გახდა საქართველოს ეროვნული ბანკისა და 16 კომერციული ბანკის ჩართვა SWIFT-ში ცენტრალიზებული სისტემით, რომელიც შემდეგ წლებში შეიცვალა დეცენტრალიზებული სისტემით და ყველა ქართულ კომერციულ ბანკს მიეცა SWIFT-ის ქსელში ჩართვის შესაძლებლობა.

ანგარიშსწორების სისტემები პლასტიკური ბარათებით ოპერაციებისათვის და საპროცესინგო ცენტრები. პლასტიკური ბარათები – ესაა საერთაშორისო ტერმინი, რომელიც აერთიანებს სხვადასხვა ტიპის ბარათს. ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან როგორც დანიშნულების, ასევე ტექნიკური მახასიათებლების, მომსახურების სახეობისა და სხვა პარამეტრების მიხედვით. საბანკო პლასტიკური ბარათი საგადამხდელო ინსტრუმენტია, რომელიც წარმოადგენს საანგარიშსწორებო საშუალებას საქონლის ან მიღებული მომსახურების საფასურის გადასახდელად, ნაღდი ფულის მისაღებად, ვალუტის გადასაცვლელად და სხვა ოპერაციების განსახორციელებლად. უნაღლო ანგარიშსწორების ორგანიზება პლასტიკური ბარათების საშუალებით მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ცალკეული ბანკებისათვის ან ცალკეული კლიენტებისათვის, არამედ მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკისათვის, რადგანაც მათ

გამოყენებას მივყავართ ფულადი სახსრების ბრუნვის სიჩქარის ამაღლებამდე, ფულადი სახსრების ოპერატიულ მართვამდე, ანგარიშებისა და ხარისხის კონტროლის სრულყოფამდე.

პლასტიკური ბარათებით ოპერაციებისას ანგარიშსწორების მონაწილეთა შორის ინფორმაციის დამუშავებასა და გადაცემას ახორციელებენ ე.წ. „საპროცესინგო ცენტრები“. მათი საქმიანობა მოიცავს საბანკო ბარათებით წარმოებულ ოპერაციების შესახებ ინფორმაციის მიღებას (შეგროვებას), დამუშავებასა და ანგარიშსწორების ყველა მონაწილისათვის შესაბამისი მონაცემების გადაცემას. აქ მუშავდება ყველა მიღებული ფაილი, ხარისხდება ოპერაციები და ფორმდება ტრანზაქციითა ელექტრონული ჟურნალები, რომლებიც წარმოადგენენ დოკუმენტს, რის საფუძველზეც ხდება ოპერაციები. ბანკი ემიტენტი ელექტრონული ჟურნალის საფუძველზე ახდენს კლიენტის საბარათო ანგარიშის დებეტირებას.

ანგარიშსწორების სისტემაში ოპერაციების დიდი მოცულობის დროს ქვეყანაში იქმნება რამდენიმე პროცესინგული ცენტრი, რათა განიტვირთოს ცენტრალური პროცესინგული ცენტრი (ასეთის არსებობის შემთხვევაში). ბანკისათვის, რა თქმა უნდა, უმჯობესია შექმნას საკუთარი პროცესინგული ცენტრი, რაც იმას ნიშნავს, რომ მას შეუძლია დაამუშაოს ოპერაციები და ანგარიშსწორების ცენტრით მოემსახუროს სხვა ბანკებს, რომლებიც მუშაობენ აღნიშნულ ანგარიშსწორების სისტემაში.

დღეისათვის საქართველოში მოქმედებს სხვადასხვა კომერციული ბანკის მიერ დაფუძნებული 4 საპროცესინგო ცენტრი, რომლებიც ემსახურებიან საქართველოში პლასტიკური ბარათებით ოპერაციებს.

რაც შეეხება პლასტიკური ბარათების საგადახდელო სისტემებს, ესაა მეთოდების, პროცედურებისა და მათი განმახორციელებელი სუბიექტების ერთობლიობა, რომლებიც უზრუნვეყოფენ პლასტიკური ბარათების გამოყენებას, სტანდარტებისა და რეგულაციების მოთხოვნების გათვალისწინებით.

დღეისათვის საქართველოს მიმოქცევაში არსებული პლასტიკური ბარათების დაახლოებით 76% Visa International-ის ტიპის საერთაშორისო ანგარიშსწორების სისტემის ბარათებია, დაახლოებით 12% – MasterCard-ის ტიპის, ხოლო დარჩენილი 12% – სხვა ტიპის ბარათებზე მოდის, რომელთა შორის უმთავრესი American Express-ის ბარათებია.

სისტემა „ბანკი-კლიენტი“ – ესაა მრავალფუნქციური დისტანციური საბანკო მომსახურების პროგრამულ-ტექნიკური კომპლექსი, რომლის ორგანიზატორი და მფლობელია კონკრეტული კომერციული ბანკი. „ბანკი-კლიენტის“ სისტემა კლიენტის მიერ გამოიყენება საანგარიშსწორებო ოპერაციების საწარმოებლად უშუალოდ მისი ოფისიდან ან ნებისმიერი სხვა ადგილიდან ბანკში არსებული საკუთარი ანგარიშების მეშვეობით და მათ შესახებ ინფორმაციის მისაღებად.

„ბანკი-კლიენტი“ სისტემა თავდაპირველად განკუთვნილი იყო იურიდიული პირებისათვის. მან ჩაუყარა საფუძველი უკვე ფართოდ გავრცელებულ **დისტანციურ საბანკო მომსახურებას**, რომელშიც მასთან ერთად შედის ინტერნეტ-ბანკინგი, home-ბანკინგი, ტელეფონ-ბანკინგი, SMS-ბანკინგი, GSM-ბანკინგი, TV-ბანკინგი და სხვ. დღეს დისტანციური საბანკო მომსახურება აქტიურად გამოიყენება როგორც იურიდიული, ისე ფიზიკური პირების მიერ.

სწრაფი ფულადი გზავნილების სისტემები მთელ მსოფლიოში, მათ შორის, საქართველოში ფართოდაა გავრცელებული. ისინი ჩვეულებრივი გადარიცხვების სისტემებიდან იმით განსხვავდებიან, რომ მათი მოსარგებლები არიან ფიზიკური პირები, მომსახურების სრული ციკლი გრძელდება რამდენიმე (15-30) წუთს და ამ სისტემების სარგებლობისას ფიზიკურ პირს არ ესაჭიროება ანგარიშის გახსნა კომერციულ ბანკში.

როგორც განვლილი მასალიდან გვახსოვს, საქართველოში აღნიშნული სერვისის მიწოდება შესაბამისი კრიტერიუმების დაკმაყოფილების შემდეგ, კომერციული ბანკების გარდა, შეუძლიათ „ფულადი გადარიცხვების განმახორციელებელ პირებსაც“, რომელთა საქმიანობა რეგულირდება ორგანული კანონით „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“, „ფულადი გზავნილების განმახორციელებელი პირის რეგისტრაციისა და რეგულირების“ წესით და სხვა ნორმატიული აქტებით. საქართველოს კანონმდებლობით, ფულადი გზავნილების განმახორციელებელი პირი – ესაა ფიზიკური ან იურიდიული პირი (გარდა კომერციული ბანკისა, საკრედიტო კავშირისა და მიკროსაფინანსო ორგანიზაციისა), რომელიც სხვადასხვა სისტემის მეშვეობით ახორციელებს ფიზიკური პირების ფულადი გზავნილებით მომსახურებას. დღეისათვის საქართველოში ფუნქციონირებს ეროვნული ბანკის მიერ რეგისტრირებული 40-ზე მეტი ფულადი გადარიცხვების განმახორციელებელი პირი.

2013 წლის მონაცემებით, აღნიშნული სისტემებით საქართველოში ჩამორიცხულია 1.5 მლრდ აშშ დოლარამდე, ხოლო გადარიცხულია 155 მლნ აშშ დოლარი. იმავე პერიოდში საქართველოში მოქმედ საერთაშორისო სისტემებს შორის Zolotaia Korona-ზე მოდის ბაზრის 25%, Western Union-ზე – 15%, Unistream-სა და Intel Express-ზე – 12-12%, Contact-ზე – 8%, Money Gram-ზე – 7%, Anelik-ზე – 6%. დანარჩენი 15% სხვა სისტემებზეა განაწილებული.

ამ საერთაშორისო სისტემების გარდა, საქართველოში მოქმედებს ანალოგიური სისტემები, რომლებიც ახორციელებენ სალარე გადარიცხვებს ქვეყნის შიგნით. ასეთი სისტემები აქვს რამდენიმე ქართულ კომერციულ ბანკს. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ ბოლო პერიოდში ტექნოლოგიურმა განვითარებამ, განსაკუთრებით – საბარათე ბიზნესის მიმართულებით, სწრაფი ფულადი გზავნილების სისტემების მნიშვნელობა ქვეყნის შიგნით სულ უფრო შეამცირა.

თითქმის ყველა ქვეყანას, საკუთარ ვალუტასთან ერთად, აქვს გადახდებისა და ანგარიშსწორების საკუთარი სისტემებიც. ამასთან, მუდმივად ხდება ამ სისტემების სრულყოფა და განვითარება. მოკლედ დავახასიათოთ მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში ყველაზე გავრცელებული სისტემები:

აშშ-ში ცნობილი ძირითადი ელექტრონული საგადახდებლო სისტემები:

1. „ფედვაიერი“ (**Fedwire**), რომელიც არის აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების სისტემა და თავისი არსით წარმოადგენს „რეალურ დროში ანგარიშსწორების სისტემას“ (RTGS), ანუ ანგარიშსწორება ხორციელდება მომენტალურად და რეალურ დროში („ონლაინ“ რეჟიმში) აისახება შესაბამის ანგარიშებზე;
2. „ჩიპსი“ (**CHIPS – Clearing House Interbank Payments System**) წარმოადგენს საკლირინგო სისტემას და იმართება ნიუ-იორკის საკლირინგო სახლის მიერ. „ფედვაიერისაგან“ განსხვავებით, „ჩიპსით“ ანგარიშსწორებისას ხორციელდება არა თითოეული ტრანზაქციის მიხედვით, არამედ ჯამური მოცულობით სამუშაო დღის ბოლოს, სისტემის თითოეული

მონაწილის წმინდა სადებეტო ან საკრედიტო პოზიციის შესაბამისად. ამის შემდეგ საბოლოო ანგარიშსწორება წმინდა პოზიციების მიხედვით ხდება უკვე „ფედერაციის“ სისტემის მიერ.

ამ ორი სისტემით ხორციელდება აშშ-ის შიდა ბანკთაშორისი ანგარიშსწორებების აბსოლუტური უმრავლესობა.

ცნობილია ასევე ისეთი საგადამხდელო სისტემები, როგორებიცაა: CHAPS (*Clearing House Association Payments System*) დიდ ბრიტანეთში, SIC (Swiss Interbank Clearing) – შვეიცარიის საკლირინგო სისტემა და სხვ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ევროში გადარიცხვების სისტემა TARGET (*Trans-European Automated Real-time Grosssettlement Express Transfer*), რომელიც წარმოადგენს RTGS საკლირინგო სისტემას. თავისი სტრუქტურით TARGET არის დეცენტრალიზებული საგადამხდელო სისტემა, რომელიც შედგება ნაციონალური RTGS სისტემებისა და ევროპის ცენტრალური ბანკის საგადამხდელო მექანიზმისაგან. საინტერესოა, რომ TARGET სისტემის ტექნიკურ პლატფორმად გამოყენებულია SWIFT. დღეს უკვე მოქმედებს TARGET-ის მოდიფიცირებული სისტემა TARGET2.

11.4. ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება

ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება და მისი მეშვეობით განხორციელებული გადახდები წარმოადგენენ ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკისა და მისი საბანკო სისტემის საფუძველს, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია მათი ფუნქციონირება.

ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება ხორციელდება **საკორესპონდენტო ურთიერთობების** მეშვეობით და წარმოადგენს ბანკებს შორის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ურთიერთობას ანგარიშსწორებისა და გადახდების განხორციელების შესახებ, რომლებიც წარმოებს ერთ-ერთი მათგანის მიერ მეორეს სახსრებით და დავალებით.

როცა კომერციული ბანკის კლიენტი ახდენს რაიმე ვალდებულების შესრულებას, ანუ კონტრაგენტისათვის ფულის გადახდას, მას აქვს ორი ალტერნატივა: გამოიტანოს თავისი ანგარიშიდან ნაღდი ფული და გადაუხადოს მას ან გადარიცხოს მის ანგარიშზე. რა თქმა უნდა, გადარიცხვის ოპერაცია ბევრად სწრაფი, უსაფრთხო და კომფორტულია და ბანკის მომსახურებაში მყოფი კლიენტების აბსოლუტური უმრავლესობა ასეც იქცევა. საქმე ისაა, რომ გადარიცხვის დროსაც შეიძლება დაფიქსირდეს ორი შემთხვევა:

1. სახსრების გადამრიცხავი და მისი კონტრაგენტი (ბენეფიციარი, ანუ სახსრების მიმღები) არიან ერთი და იმავე ბანკის კლიენტები;
2. სახსრების გადამრიცხავი და ბენეფიციარი არიან ორი სხვადასხვა ბანკის კლიენტები.

პირველ შემთხვევაში საქმე მარტივადაა და დავალების მიმღები ბანკი ერთი ანგარიშიდან მეორე ანგარიშზე ტრანზაქციის განხორციელებით ასრულებს ოპერაციას, ანუ ჩამოაჭრის პირველ კლიენტს ანგარიშიდან თანხას და ჩაურიცხავს მეორეს.